

ریشه ها و عوامل بسط بدحجابی در جامعه امروزی

خاطره حاجی زاده^۱

چکیده

بدحجابی عاملی است که میتواند احساس امنیت زن را به عنوان نیمی از جمعیت جهان آسیب پذیرسازد. احساس امنیت یکی از اساسی ترین نیازهای انسان است که پیوند تنگاتنگی با ابعاد مختلف رفاه اجتماعی دارد. در این مقاله به عوامل حجاب و مهم تر از همه ریشه های بدحجابی اشاره شده است. این پژوهش باهدف بررسی ریشه ها و عوامل بسط بدحجابی در جامعه امروزی به صورت تحلیلی، گردآوری گردیده است. یافته های این پژوهش نشان میدهد که حجاب تنها یک پوشش نیست، بلکه فرهنگ و هویتی برخاسته از فطرت پاک بشری است، لذا نگاهی سطحی و دوره ای به این مسئله، شناخت و درک صحیحی برای زمینه سازی های فرهنگی اثربخش را فراهم نمیسازد. بنابراین انتظار می رود نهادهای مسئول و رسانه ملی در جهت تعمیق ارزش های عفاف و حجاب براساس موازین شرعی و دینی، برنامه های موثرتری را کانون توجه خود قرار دهند.

کلیدواژه: ریشه، عوامل، بدحجابی، امنیت، هویت فرهنگی

^۱. سطح دو، مرکز غیر حضوری حوزه علمیه خواهران قم، amadeh12@gmail.com

مقدمه

بدحجابی، پدیده‌ای پیچیده، چندوجهی و برخاسته از علل و عوامل مختلف است و در جامعه امروز ایران، نوعی آسیب اجتماعی جدی تلقی می‌شود که در صورت مهار نشدن آن، می‌تواند به یک بحران اجتماعی با پیامدهای گسترده، عمیق و غیرقابل پیشگیری تبدیل شود بر این اساس، ریشه‌یابی و درمان معضل «بدحجابی» را می‌توان از جهات متفاوتی حائز اهمیت دانست و این اهمیت عمدتاً در گرو ماهیت اجتماعی این مسئله است. در حقیقت، «بدحجابی»، افزون بر آثار و تبعات فردی مانند افزایش مزاحمت‌ها، آزارها و خشونت‌های جنسی؛ دارای پیامدهای اجتماعی متعددی است که به طور مستقیم نهادهای اجتماعی مانند خانواده و حقوق دیگر افراد جامعه مانند سلامت روانی و جنسی آن‌ها را نشانه رفته است و از این بابت، سزاوار اقدامات جدی حکومت اسلامی در مبارزه و کنترل این پدیده مخرب می‌باشد. در این نوشتار برآنیم در حوزه‌های علوم اجتماعی و روان‌شناسی، با بررسی مهم‌ترین ریشه‌های رشد و گسترش «بدحجابی»، به ارائه راهکارهایی عملی در جهت حل این معضل فراگیر بپردازیم. موضوع بدحجابی در جامعه امروزی از اموری است که ذهن بسیاری از دینداران جامعه را به خود مشغول ساخته است. ضرورت بررسی ریشه بدحجابی متون دینی و تاریخی برتصریح و تکیه همه ادیان الهی به داشتن پوشش مناسب اذعان دارند و حتی در تعالیم برخی از ادیان غیرالهی نیز گرایش و تبلیغ نسبت به داشتن پوشش مناسب جزء اصول بدیهی تلقی می‌شود اما در این مجال به دلیل اهمیت خاص حجاب زن در دیدگاه اسلام و از سوی دیگر، نقش بی‌بدیل آن در تأمین سلامت و پیشبرد اهداف جامعه اسلامی؛ ریشه و عوامل گسترش روزافزون «بدحجابی» در جامعه کنونی مورد بحث قرار گرفته است. در دهه اخیر، محققان و اندیشمندان حوزه فرهنگی و مختص بحث پوشش و حجاب با تلاش علمی زمینه رشد و شکل‌گیری آن در دو بعد نظری و پژوهشی را فراهم کرده‌اند.

کتاب حجاب در عصر ما نوشته (محمد رضا اکبری) این کتاب علاوه بر بیان علت بدحجابی به پیامدهای بدحجابی نیز اشاره کرده است و می گوید ثمره اصلی بدحجابی فرو پاشیدن و تزلزل خانواده و از بین رفتن حیا و عفت که منجر به طلاق و بالطبع زیاد شدن کودکان بی سرپرست می شود و در مقابل آن رعایت حجاب طبق شئون اسلامی باعث تداوم و استحکام خانواده و ایجاد مهر و محبت و اعتماد متقابل میان زن و شوهر می شود از جمله راهکارهایی که می توان برای مبارزه با این پدیده شوم ارائه داد در این کتاب بالا بردن اعتقادات و ایمان به عالم غیب را بیان نموده است تا از این طریق بتوان گامی درست در جهت بالا بردن حجاب در جامعه برداشته شود.

کتاب علل فساد و بدحجابی زنان نوشته (احمد رزاقی) است که این کتاب بیشتر به بیان علتهای فساد و بدحجابی زنان پرداخته است در این کتاب علت العلل بدحجابی را ضعف ایمان معرفی کرده است و بعد از آن خانواده و بطور اخص برای مادر بیشترین نقش را در حجاب زنان و دختران جوان می داند.

مجله شمیم یاس شماره دهم دی ۱۳۸۲، (خانم حکیمی) در این مجله بعد از ذکر تاریخچه بدحجابی پیامدهایی را برای آن ذکر نموده است که مهمترین پیامد آن تزلزل خانواده می باشد و پیامدهای دیگر را نیز بعد از آن ذکر نموده است.

البته کتابهایی که فقط تاریخچه و علل بدحجابی را بیان کرده باشد زیاد در دسترس نیست در کتابهای موجود علل بدحجابی از ابعاد مختلف بیان نشده است و در برخی از این کتابها پیامدهای بدحجابی از ابعاد مختلف بررسی شده است. بررسی علمی این حوزه موضوعی میان رشته ای در علوم انسانی تلقی می شود که از ابعاد و زوایای گوناگون تخصصی به آن توجهی خاص شده است. یکی از فواید این پژوهش ریشه یابی بدحجابی به صورت علمی و کارا میباشد. در این مقاله پژوهشگر صدد بیان ریشه ها و عوامل بدحجابی است.

مفهوم شناسی

همان‌گونه که از ترکیب لفظی این مفهوم برمی‌آید، برای تعریف بدحجابی بهتر است، در ابتدا حجاب و حدود آن مشخص گردد و از آنجا که هدف دستیابی به اصطلاح شرعی این مفهوم است، باید دید که حجاب علاوه بر معنای لغوی، در شرع اسلام چه معنایی دارد. از نظر لغوی لغت حجاب به معنای پوشیدن، پرده و حاجب به کار رفته و در هیچ موردی اصالتاً به معنای نوع، سبک پوشیدن و نوع سبک لباسی که پوشیده می‌شود، اطلاق نشده است. در اصطلاح فقهی نیز برای رساندن معنای پوشش زنان، از لغت حجاب استفاده نشده و نمی‌شود، بلکه از لغت «سَتر» که به طور دقیق، در معنای پوشش و پوشاندن است، استفاده می‌شود؛ ابتدا حجاب و حدود آن را باید مشخص کرد: از نظر لغوی "حجاب" به معنای پوشیدن، پرده و حاجب به کار رفته و در هیچ موردی اصالتاً به معنای نوع، سبک لباسی که پوشیده می‌شود اطلاق نشده است، از منظر فرهنگ شناسی، حجاب نمود بیرونی باورهایی است که در لایه‌های زیرین فکری و شخصیتی افراد قرار دارند. با روشن شدن مفهوم حجاب، تصور کامل تری از بدحجابی در ذهن شکل می‌گیرد.

۱- تعریف بدحجابی

پدیده بی‌حجابی که گونه‌ای انحراف و کج‌روی اجتماعی به شمار می‌رود، از دید جامعه‌شناختی، عمل انحرافی و کج‌روانه را صرف‌نظر از شدت و ضعف آن می‌توان با ویژگی‌هایی همچون مخالفت با ارزش‌ها و هنجارها، نقض عرف و رسوم پذیرفته شده، ناهمگونی با انتظارات جامعه و فرهنگ غالب، نامتعارف بودن، حساسیت برانگیزی و واکنش‌زایی، ارزش منفی داشتن، اخلال‌گری در نظم آیینی و آماج نیروهای نظارتی و کنترلی جامعه قرار گرفتن، می‌توان تشخیص داد.

۲- بیان مختصری از حجاب

زنانی که خواهان حفظ عصمت خویش می‌باشند و از حریم حجاب بعنوان دژ امنیت زن پاسداری می‌کنند، لازم و واجب است که بیش از همه طبقات اجتماعی با کسانی که با یکی از مقدس‌ترین ارزشهای اجتماعی زنان مبارزه می‌کنند و آرامش روانی و عرضی آنها را در جامعه به مخاطره می‌اندازند، مقابله جدی و گسترده نمایند. بنا به فرمایش رسول اکرم (صلی الله علیه و آله): «انما مثل المرأه الصالحه مثل الغراب الاعصم الذی لایکاد یقدر علیه» «مثل زن باعفت، صالح، محجوب مثل کلاغ اعصم است که کسی را قدرت دسترسی به آن نیست»^{۱، ۲}.

عدم رعایت حجاب و پوشش صحیح نه تنها خود و خانواده را آلوده می‌کند بلکه بر سرنوشت یک کشور هم تأثیر می‌گذارد، بنابراین برای تحقق یک چنین آثار پرباری وجود برخی مسائل از جمله آرامش و تمرکز افکار محصلین ضروری به نظر می‌رسد. دختران و پسران اگر در کنار تحصیل، دل‌مشغولی‌های دیگری داشته باشند، از تحصیل بازمی‌مانند و وقت زیادی از فرصت‌های مطالعاتی و تحصیلی آنان به هدر می‌رود پس حجاب باعث پیشرفت علمی جامعه می‌باشد^{۳، ۴}.

الگوی پوشش و کیفیت لباس در هر جامعه، بیش از آن که از شرایط اقلیمی، موقعیت تمدنی، اوضاع اقتصادی، نظام سیاسی، موقعیت سنی، جنسی و شغلی افراد، خواسته‌های شخصی و زیباشناختی افراد اثر بپذیرد، از ساختار باورها، ارزش‌ها، هنجارها، الگوها و سلیقه‌های گروهی اثر می‌پذیرد. لباس، نشان دهنده ناخودآگاه فرهنگی جامعه است^{۴، ۳}.

۱. کلینی، کافی، مترجم، آخوندی، ج ۵، ص ۵۱۵

۲. حسنی، پیامدهای فرهنگی - اجتماعی پدیده‌ی بدحجابی، ص ۲۳۴

۳. شرف‌الدین، ریشه‌یابی جامعه‌شناختی بی‌حجابی، ص ۲۷۰

۳- ریشه ها و عوامل خرد و کلان بد حجابی در جامعه امروزی

یکی از مهم‌ترین جبهه‌های جنگ نرم، تهاجم فرهنگی به ارزش‌های اسلامی و دینی است و بدحجابی نیز بدون شک، یکی از پیامدهای تهاجم فرهنگی است. لذا نقش تخریبی رسانه‌ها در زمینه‌ی حجاب و عفاف، امری انکارناپذیر است.^۱

حجاب و پوشش اسلامی از موضوعات مهم جامعه‌ی امروز ایران است. موضوعی که علاوه بر اهمیت بنیادین خود از جمله نقاط هدف در طراحی دشمنان است. دشمنان در توطئه‌گری‌های خود نابودی زمینه‌های ایمانی و اخلاقی ایران اسلامی را هدف گرفته و از همین رو «تخریب و تضعیف حجاب» را به عنوان زیربنایی مهم به‌شکلی جدی و مستمر دنبال می‌کنند. نظریه پرداز کلوارد و اولین یادآور می‌شوند که دست یازیدن نوجوانان بزه کار به رفتارهای کج روانه ممکن است برای آنان نوعی توفیق اجتماعی را در پی داشته باشد و تأیید اعضای یک خرده فرهنگ یا یک گروه کج رو که این کج روان نیز معمولاً آن را خرده فرهنگ یا گروه خودی می‌پندارند، انواعی از رضایت خاطر و احترام را برای آنان به ارمغان آورد و این امر، احتمال استمرار آن رفتارها را تقویت کند.^۲

^۵ تلاش دشمن و عوامل داخلی آن برای تضعیف حجاب و عفاف البته سابقه‌ای تاریخی دارد. از جمله نقاط مهم در روند توطئه‌های ضدحجاب دشمنان واقعه‌ی «کشف حجاب در ۱۷ دی ۱۳۱۴» بوده است. برنامه‌ای که توسط جریان روشنفکری وابسته و غرب‌گرا طراحی شد و رضاخان آن را اجرا و عملیاتی کرد. از زاویه‌ای دیگر موضوع حجاب علاوه بر ابعاد دینی و فقهی، دامنه‌ای اجتماعی دارد

^۱ محمدی سیف، فرهنگ پوشش در رسانه‌ی ملی را پاس بداریم، ص ۲۶

^۲ سلیمی، داوری، جامعه شناسی کجروی، ص ۴۴۵

و مسئله‌ای چون «بدحجابی» از بُعد جامعه‌شناختی قابل بررسی و تبیین است. قطعاً مقابله‌ی موثر با بدحجابی به‌عنوان یک آسیب مهم در جامعه‌ی اسلامی بدون فهم درست و دقیق علل این معضل شدنی نیست.

وقتی به مقوله‌ی حجاب نگاه می‌شود باید بیشتر دنبال این بود که یک تحلیل درست چه از منظر تحولات ساختاری و کلان و چه از نظر تحولات خُرد وجود داشته باشد و این مسائل را به‌درستی فهم و صورت بندی شود. قطعاً به دلیل تحولات در جامعه‌ی امروز، پوشش زنان شکل فزاینده‌ای به خودش گرفته است. از جمله اینکه برخی ضمن استفاده از پوشش چادر قصد دارند که مولفه‌هایی از جذابیت‌های ظاهری - رفتاری را در خویش بروز دهند به همین خاطر ترکیبی را در پوشش‌شان رعایت می‌کنند که ممکن است از آنها به چادری‌های بدحجاب یا بدپوشش تعبیر شود که گرچه به لحاظ تعدد چندان فراگیر نیست اما باید جهت مقابله با ازدیاد آن با تحلیلی که راجع به تحولات کلان پوشش در جامعه می‌شود، بدحجابی در جامعه امروز معلول دو دسته شرایط ساختاری و کلان و شرایط خُرد یا به اصطلاح عاملیت خُرد است. مقدمه‌ای برای توضیح این مقوله آن است که چه در بحث علت‌یابی، چه در بحث راهکار، آنچه باید مدّ نظر باشد این است که جامعه‌ی ایرانی جامعه‌ای به شدت متعدد است. عنصر «حجاب» به‌عنوان یکی از نظام سیستم اجتماعی مبتنی بر عفاف، مورد بررسی است و حذف عنصر حجاب از این سیستم و منتقل کردن آن به سیستم دیگر بدون آنکه ارتباط این جزء با بقیه اجزا و با اهداف کلی نظام و نگرش حاکم بر آن یعنی عفاف در نظر گرفته شود باعث می‌شود عنصر حجاب که در سیستم مبتنی بر عفاف، کارکرد و آثار مشخصی را برای فرد و جامعه به دنبال دارد، در دیگر نظام‌ها تا حد زیادی از معنا و مفهوم کارکرد و اثر خلع شود.^۱

۳-۱- ریشه و عوامل خرد موثر بر بدحجابی

^۱ ماهی‌نی، فرهنگ عفاف؛ آسیب‌ها و راهکارها، ص ۱۵۷

سطحی از بدحجابی در جامعه به سطوح خرد و عاملیت‌های فردی برمی‌گردد. وقتی از حجاب یا بدپوشی صحبت میشود باز خود مسئله بودن حجاب یک مسئله‌ی گفتمانی است. برای فهم درست این مسئله باید در نظر گرفت که یک جوان چه درکی از خود، چه درکی از هنجار و چه درکی از ارزش دارد و با ارزش‌ها و هنجارها چگونه روبرو می‌شود؟

در اینجا طرحی مورد بررسی قرار می‌گیرد تحت عنوان مواجهه‌ی بازاندیشانه. منظور از مواجهه‌ی بازاندیشانه این است که هر شخصی وقتی با دین مواجه می‌شود با کسی که ۵۰ سال پیش با دین مواجهه پیدا می‌کرد تفاوت دارد. انسان مدرن در واقع با ارزش‌ها و هنجارها مواجهه‌ی انتقادی، انتخابی و بازاندیشانه دارد؛ یعنی سبک، سنگین می‌کند. در بین تکالیفی که دارد بعضی وقت‌ها برخورد انتخابی می‌کند و یک واجب را کنار می‌گذارد، یک واجب را پُررنگ می‌کند برای بعضی از واجب‌ها در واقع تفسیر دیگری می‌کند. وقتی که به جوان امروزی که نسبت به پوشش و حجاب تفسیری فردی و باز اندیشی شده دارد گفته میشود که حجاب برای مصون ماندن او از لحاظ جنسی است ممکن است جوان امروز این را نفهمد. او این تفسیر را می‌کند که آیا واقعاً بین حجاب و سلامت جنسی ارتباط برقرار است؟ اگر این را متوجه نشود ممکن است با الگوی مطلوب حجاب ارتباط برقرار نکند. ممکن است با افرادی مواجهه ایجاد شود که نماز می‌خوانند اما بخشی از موی سرشان هم بیرون است یا ممکن است با نامحرم هم ارتباط داشته باشند. در واقع یک دین‌داری متکثر، بازاندیشانه، انتخابی و مبتنی بر تصمیم شکل گرفته. اشخاص تصمیم می‌گیرند بخشی از حجاب را داشته باشند، بخش دیگرش را نداشته باشند.^۱

قرآن کریم در تبیین فلسفه حجاب می‌فرماید: "یا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا" ای پیامبر به همسران و دختران و زنان مؤمنان بگو: [روسری‌های! جلبابها بلند] خود را بر خویش فروافکنند، این کار برای اینکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند بهتر است؛ (و اگر تا کنون خطا و کوتاهی از آنها سر زده توبه کنند) خداوند همواره آمرزنده رحیم است.^۲

در واقع تکلیف حجاب، حق بیمه‌ای است که فرد برای تأمین سلامت روحی و جسمی، تحکیم نهاد خانواده، رعایت جایگاه زنان، تعدیل غریزه خودنمایی و... پرداخت می‌شود.^{۳۷}

دربعد روانشناسی فردی ریشه‌های بدحجابی به عوامل مهمی چون هوسرانی، کسب موقعیت و جلب توجه دیگران، ضعف ایمان و عدم شناخت و آگاهی، دگر آزاری، صید دل‌های مردان، زیبایی طلبی، تمایل به ازدواج، ضعف حیا، اظهار غنای مالی می‌توان اشاره نمود.

۳-۱-۱- هوسرانی: یکی از ابعاد روحی و روانی انسان وجود غرایزی است که به تعبیر امیر بیان در خطبه اول نهج البلاغه: " وَ غَرَزَ غَرَائِزَهَا"^{۱۱} در وجود انسان نهاد شده است. قوه شهوت از قویترین قوای غریزی انسان است که به باور فروید و طرفدارانش اساس سایر قوا و تمایلات انسان است. این قوه به ویژه در زنان طبق اطلاعات روانشناسی و دینی بیشتر نمود و بروز دارد و انگیزه برخی زنان از بی‌حجابی نیز همین است.

۳-۱-۲- کسب موقعیت و جلب توجه دیگران موقعیت طلبی، کسب شهرت و جلب توجه دیگران نیز از جمله زوایای روحی انسان است که گاهی به صورت حقیقی مثل تحصیل علم و فضایل اخلاقی به دست می‌آید و گاهی به صورت کاذب در افرادی که معمولاً فاقد ارزش‌های حقیقی اجتماعی هستند. البته چنین افرادی مانند ساختمانی هستند با نمای زیبا و درونی خراب، درحالی که استحکام بنا به نمای آن نیست.

۳-۱-۳- ضعف ایمان و عدم شناخت و آگاهی: ایمان، اعتقاد قلبی و التزام عملی به دستورات الهی است که از نظر روانی ضامن حفظ انسانها از سقوط در ورطه خودخواهی و فساد است. بی‌حجابی نتیجه فقر فرهنگ دینی است؛ کسی که از این فرهنگ غنی دور است و نسبت به آن دانسته و ندانسته جهل می‌ورزد یا التزام عملی به باید‌های دینی از جمله حجاب ندارد، نمی‌تواند به

۱. رجبی، حجاب و نقش آن در سلامت روان، ص ۱۱

۲. احزاب آیه ۵۹

۳. رستم‌نژاد، پدیده بدحجابی و ریشه‌های آن، ۱۰۳

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱

راحتی تن به پذیرش آن دهد. امیرمومنان علیه السلام می فرماید: «الناس اعداء ما جهلوا؛ مردم دشمن چیزهایی هستند که نمی دانند.»^{۲۹}

حفظ حجاب و پوشش اسلامی از دستورات مهم دین اسلام است که ریشه در آیات قرآن و روایات دارد. با وجود این، برخی از زنان به سمت بی‌حجابی و یا بدحجابی گرایش دارند. این گرایش از عواملی سرچشمه می‌گیرد. مانند: تمایلات باطنی و دورنی زنان، خودنمایی و جلب توجه دیگران، چشم و هم‌چشمی با دیگر زنان در جامعه، تهاجم فرهنگی و گسترش فرهنگ متبذل غربی در جوامع اسلامی، آشنا نبودن برخی از زنان مسلمان به جایگاه حجاب در شریعت اسلامی، بی‌غیرتی مردان نسبت به پوشش زنان شان در جامعه اسلامی. علاوه بر عوامل و پیامدهایی زیادی که بدحجابی در جامعه دارد. که مجال ذکر در این مقاله نیست.^{۱۰۱}

۳-۱-۴- دگر آزاری: این مولفه که خود معلول عوامل دیگر روان‌شناختی مثل عقده‌های حقارتی است در برخی موارد، زنان را به یک بیمار روانی که علاج درد خود را در آزار دیگران می‌بیند، تبدیل می‌کند. ریشه این گونه تمایلات بیمار گونه معمولاً حقارت‌های خانوادگی است که از سر تربیت‌های غلط و ناسالم است.

۳-۱-۵- دلربایی و جذب جنس مخالف: از جمله تفاوت‌های روانی بین زن و مرد این است که زن میل شدیدی به دلبری دارد چنانکه اسباب آن نیز در وجود او بیشتر قرار داده شده است. گاهی این میل روانی به حد افراط و محبوبیت عمومی را طلب می‌کند و به یک همسر بسنده نمی‌کند.

۳-۱-۶- زیبایی طلبی: زیبایی طلبی از جمله گرایش‌های فطری است که در وجود انسانها به صورت ذاتی قرار داده شده است. تصور برخی از زنان به غلط آن است که حجاب مانع و ناقص بروز زیبایی‌های آن‌هاست لذا کثرت رنگ‌ها و مدها و جلوه‌های متفاوت بی‌حجابی بروز و ظهور می‌یابد غافل از آنکه زیبایی تعریف و حد و مرز خود را دارد و اگر از حد اعتدال عبور کند و به تعبیر

۲. همان، حکمت ۱۶۳

۱. احسانبخشی، آثار الصادقین، به نقل از کتاب چرا حجاب، خرمی، ص ۴۲۲

قرآن به "تبرج" بینجامد یک بیماری روانی می شود که گاهی سبب اتلاف عمر و هزینه های سنگین اقتصادی اجتماعی می شود.

۳-۱-۷- ازدواج: عده ای از دختران و زنان بی حجابی و جلوه گری را پلی برای رسیدن به ازدواج می دانند، غافل از آنکه ظاهر و درجه تاثیر آن در زندگی زناشویی سهم کوچکی از تمام زندگی دارد بویژه آنکه پسند بر اساس ظاهر، آفت بروز مجدد آن پس از ازدواج را هم دارد هر چند بر اساس واقعیت شاید این جلوه نمایی شانس ازدواج را بالا ببرد اما در استحکام و ادامه زندگی نقش منفی بازی خواهد کرد.

۳-۱-۸- ضعف حیا: حیا و عفت از جمله ملکات نفسانی و روانی هر انسانی است که او را از ارتکاب بسیاری از گناهان باز می دارد؛ به فرموده معصومین کسی که این مولفه را ندارد از دین داری محروم است این پرده عصمت بین خداوند و بنده و بین بنده با بندگان دیگر مانع بروز بی حجابی می شود.^{۱۱۱}

۳-۱-۹- اظهار غنای مالی: این عامل روانی نیز ریشه در خودنمایی و تفاخر انسان دارد که برخی افراد به شکل افراطی بروز می کند و چون عامل دوم راهی برای کسب موقعیت های کاذب اجتماعی است که خود معلول عوامل روانی دیگر است .

۳-۲- ریشه ها و عوامل کلان موثر بر بدحجابی

بخش مهمی از ریشه های مسئله بدحجابی علل ساختاری کلان است. یعنی تحولات ساختاری که در جامعه ی امروز وجود دارد و براساس آن زندگی امروز بسیار تحول پیدا کرده است. این علت های کلان عبارتند از:

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۵، صفحه ۱۱۱

۳-۲-۱- حاکمیت و نقش آن: عملکرد، سخنان، برخوردها و قوانین حاکمان حکومت قطعا در افزایش یا کاهش بدحجابی سهم بسزایی دارد. بی دلیل نیست که در سوره احزاب آیه ۳۵ ابتدا به خود پیامبر دستور می دهد آنها را با شروع از زنان و دختران خود.

حجاب در کشور ایران؛ مانند پوشش در سایر کشورها یک قانون است و تخطی از آن یک جرم اما راهکارها و عملکرد قانونمداران در این زمینه دچار نقض است مثلا در همین طرح امنیت و انضباط اجتماعی به قول جامعه شناسان دو بعد مهم کار فرهنگی و برخوردهای فیزیکی در کنار هم باید دیده شود به ویژه کار فرهنگی یک درمان اصلی نه مقطع از اهمیت ویژه برخوردار است. ابزار مهمی چون رسانه ملی و روزنامه ها و کتب آموزشی و سینما و تئاتر، همه و همه نقش مهمی در این مقوله دارند. آگاهی بخشی، نشست های علمی و تلویزیونی، رشد علمی جامعه و نهادینه کردن باید های دینی رسالت مهمی است که به عهده حاکمیت است. برنامه ریزی های کوتاه مدت و دراز مدت، ارائه الگوهای صحیح، نظارت بر موسسات تولیدی پوشاک و سینما و غیره از دیگر وظایف مهمی است که باید در برنامه های کشوری دارای تعریف و طرح و اجرای مشخص باشد و در صورت خلا قانونی، باید فکری به حال نقص قانونی آن کرد.

۳-۲-۲- تاثیر رسانه، مدرنیزاسیون و فاصله گیری از الگوی مناسب حجاب

رسانه های داخلی و خارجی در مدیریت فکر و فرهنگ جهان امروز بسیار نقش آفرین هستند. قبلاً اگر رادیو تلویزیون بود این رادیو تلویزیون ها توسط دولت ها و بنگاه های متمرکز محدود مدیریت می شدند اما الان رسانه های مجازی آمده اند، پیام رسان ها موجودیت پیدا کرده اند که تقریباً هر کاربری خود می تواند یک رسانه باشد. تعامل دو سویه بین منبع پیام و گیرنده پیام وجود دارد یعنی با واکنش هایی که به یک پیام میتوان نشان داد در واقع اجازه ای استمرار یا عدم استمرار آن پیام داده شده. امروز رسانه ها با رسانه های گذشته متفاوتند و ماهیت استفاده ای کاربر از رسانه به شدت متفاوت شده است. رسانه ها در حالی که به عاملیت کاربر و مصرف کننده میدان می دهند مدرنیزاسیون را بسط می دهند. به خاطر همین نباید خیلی انتظار داشت که رسانه های مدرن ندای حجاب را سر بدهند. درست است که بعضی از رسانه ها تبلیغ حجاب می کنند اما این به معنای این نیست که کلیت رسانه در خدمت ایده ای حجاب است. یافته ها از چشم اندازی متفاوت نشان می دهند

که جریان‌ات مدرنیزاسیون به اشکال گوناگون بر بافت و بُعد جمعیت‌شناختی خانواده تأثیرگذار بوده‌اند.^۱

۱۲

اصلاحات ارضی و ترویج بهداشت شرایط را برای گذار از خانواده گسترده به هسته‌ای و تجربه کاهش مرگ‌ومیر و پدیده مهاجرت مهیا نموده و مدرنیزاسیون در کلیت رسانه‌ی امروز در خدمت نقد و فاصله گرفتن از الگوی مطلوب حجاب است و البته در کنار موضوع حجاب، مباحثی چون هنجارهای جنسی، رفتارهای جنسی، مدیریت بدن، مُد، آرایش و این مقولاتی که در واقع طیف پیرامونی مسئله‌ی حجاب هستند اینها همه الان در خدمت گفتمان مدرن است. فضای جریان غالب فرهنگ و رسانه، فضای حجاب نیست.

۳-۲-۳- تضعیف نظام مدیریتی نهاد خانواده و بدحجابی

خانواده کوچکترین نهاد اجتماعی است که بیشترین تأثیر را طبق آموزه‌های دینی و جامعه‌شناسی در جامعه دارد. مهم‌ترین کانون تربیت که بیشترین زمان و تأثیر را بر فرزند دارد. از همین رو وجود آیات و روایات با موضوع تربیت خانوادگی و نظام تربیت خانواده از دیدگاه اسلام حکایت از اهمیت آن دارد. تکالیف سنگینی که اسلام در زمینه حقوق فرزندان بر دوش پدر و مادر نهاده، گویای نقش بی‌بدیل این کانون است. به جد می‌توان گفت نقش خانواده در بروز ناهنجاری‌های رفتاری و اجتماعی در درجه اول اهمیت قرار دارد. ترویج فرهنگ عفاف و حجاب، نیاز به تعلیم خانواده با عمل و علم و استفاده از ابزار و شیوه‌های صحیح تربیتی دارد. نگاهی به مبانی «حجاب و عفاف»

^۱رضایی، مدرنیزاسیون، خانواده و تجربه گذار جمعیت‌شناختی، ص ۱۳۷

که برخاسته از حقایق دین و در افق بالاتر از عالم ماده تدوین و تبیین شده است، در عصر برهنگی، تنها پاسخ مثبت و حقیقی به نیازهای درونی و بازگشت به گرایش های فطری جامعه انسانی است که سلامت، امنیت، معنویت و کمال را در خانواده و اجتماع میسور میسازد و این انتخاب تنها راه رسیدن به کمال و سعادت الهی است، مبانی و ریشه و راه های این حقیقت را می توان از بطن قرآن و روایت های اصیل اسلام بدست آورد.^{۱۳}

در مقابل در جوامع امروز ساختارهایی برای ریشه بدحجابی وجود دارد که درواقع ساختارهای تسهیل کننده بدحجابی یا بی حجابی در جامعه امروز است؛ برای مثال ساختار آموزش عالی. یک دختر از خانواده جدا می شود و در یک شهر دیگر دانشجو می شود. از نظارت های خانوادگی، قومیتی و محلی فاصله می گیرد و در یک فرهنگ مسلط وارد می شود. در این فرهنگ مسلط می بیند که باید کد های پوششی خود را کنار بگذارد و کد های پوششی جدیدی را درواقع با خودش داشته باشد. اینجاست که دیده می شود کد ها عمدتاً کد های منتقد حجابند. این ساختار آموزش عالی، ساختار فاصله اندازی بین فرزندان و خانواده و در نتیجه تضعیف نظارت است. معماری ها در کلانشهرها و به هم ریختن بافت محلات، نوع ساختمان سازی و خیابان کشی و نوع تعاملات و تغییر الگوهای اجاره و همزیستی و... همه ی اینها درواقع آن علیت های تعیین بخش بدحجابی یا بی حجابی در ایران است که در این مقاله نمی گنجد.

۳-۲-۴- حجاب؛ ابزار نقد سیاسی

یک مسئله ی مهم در اینجا این است که ایده ی حجاب یک ایده ی سیاسی شده است. ایده ی حجاب به این معنا که در تقریباً یکصد سال اخیر مسئله ی کانونی گفتمان های درگیر در ایران مسئله ی حجاب است. البته این فقط یک ادعا نیست که حجاب به عنوان نقطه ی کانونی مناقشات، همیشه اهمیت یکنواختی داشته است؛ در برخی از اوقات حجاب مسئله ی کانونی اختلافات بوده و در یک

^۱ عابدیان، "بررسی ریشه های بدحجابی در جامعه ما و ارائه راهکارها"، ص ۱۸

دوره‌هایی مسئله‌ی کمرنگ‌تری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد در کلیشه‌سازی رسانه‌ای غرب نسبت به حجاب شخصیت زن مسلمان محجبه به عنوان نماد ضد حقوق زن و سیاسی منفی جلوه داده می‌شود.^{۱۴}

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۵۷ میتوان گفت در این ۴۰ سال، حجاب فصل ممیز گفتمان‌های درگیر شده است. حجاب تبدیل به الگوی انقلابیونی شد که مسئله آنها اسلام بود؛ اسلام و انقلاب به روایت روحانیت. چادر هم تبدیل شد به مقوله‌ی گفتمانی و درواقع همنشین مسئله‌ی حجاب شد. به این معنا که هر وقت گفتمان حجاب، گفتمان چادر، اعتبار سیاسی آن پررنگ باشد حجاب یا پوشش‌های چادر و نزدیک به آن هم در جامعه رواج پیدا می‌کنند و هر گاه این گفتمان اقتدارش ضعیف شود نشانه‌ی او هم در جامعه تضعیف می‌شود.

۳-۲-۵- تغییر مولفه‌های زیبایی‌شناسی جامعه و مسئله حجاب

اساساً در پدیده‌هایی مثل حجاب و پوشش و بعضی پدیده‌های دیگر، برآیند آن چیزی که در جامعه اتفاق می‌افتد نوع تغییر و تضاد و تحول است که بین مرد و زن در جامعه اتفاق می‌افتد. وقتی اصل زیبایی‌شناسی در جامعه تغییر کرد هم برای مردان تغییر می‌کند هم برای زنان. ملاک‌هایی که یک مرد برای انتخاب همسر دارد، همچنین ملامت اعضای خانواده، فامیل، دوستان و برچسب زنی برای ارضای تمایلات شهوانی از سوی آقایان از جمله عوامل جامعه‌شناختی بحث بی‌حجابی است. ترس از این ملامت نیز خود ریشه‌های متعدد روانشناسی در وجود فرد ملالتگر دارد مانند جهل به آثار و برکات حجاب، ارضای تمایلات جنسی، ضعف ایمان، غیرت و حیا.

۳-۲-۶- سلطه استعمار خارجی و غربزدگی داخلی

اصل تقلید و الگوپذیری در انسان جزء لا ینفک وجود اوست ولی گاهی این الگوپذیری به یک تقلید کور و جاهلانه و پذیرش فرهنگ مخالف تبدیل می‌شود بدون توجه به تبعات سنگین اجتماعی و اخلاقی آن مهم آن روی سکه مقلدان غرب است که امروزه استفاده جنسی از زن، ابزاری برای

^۱. صفاوردی، بازنمایی حجاب زن مسلمان در رسانه‌های غربی (جنبه‌های حقوقی و سیاسی)، ص ۴۷

سلطه استعمار بر منابع مالی و از بین بردن فرهنگ اصیل کشورهای اسلامی است. شعار آزادی زن ابزاری برای پر کردن جیب سرمایه داران غربی و فروش اجناس آرایشی و بهداشتی و فیلم های مبتذل خود است. این نگاه افراطی به زن که از اوایل قرن بیستم در انگلستان برای اولین بار و سپس در آمریکا و ایتالیا و فرانسه داده شد یک شعار پوچ برای سلطه فرهنگی بود. بنام آزادی و تساوی مرد و زن او را با حقوق ناچیز از کانون گرم خانواده به کارخانجات کشاندند. با همه‌ی آزادی های زن در جوامع غربی، آن‌ها با مقوله‌ی جاهلیت مدرن مواجه شدند.^{۱۵}

نتیجه

این پژوهش با عنوان ریشه ها و عوامل بسط بدحجابی در جامعه امروزی، عوامل تاثیرگذار بر پدیده هنجارشکن و آسیب زای بدحجابی را در جامعه اسلامی امروز مورد ارزیابی قرار داده است. بدحجابی در جامعه امروز معلول دو دسته ریشه و عوامل کلان و شرایط خُرد یا به اصطلاح عاملیت خُرد است. در ابعاد خرد ریشه های بدحجابی به عوامل مهمی چون هوسرانی، کسب موقعیت و جلب توجه دیگران، ضعف ایمان و عدم شناخت و آگاهی، دگر آزاری، دلربایی و جذب جنس مخالف، زیبایی طلبی، تمایل به ازدواج، ضعف حیا، اظهار غنای مالی می توان اشاره نمود. با توجه به فرضیه تحقیق در ابتدا ریش ها و عوامل خرد اجتماعی بیش از بقیه عوامل خودنمایی می کنند اما با تحقیقات انجام شده بدین نتیجه رسیدیم در ریشه کلان، رسانه در الگو سازی اجتماعی و پر رنگ تر شدن تاثیر آن در مقابل تاثیر خانواده در تربیت نسل پیش رو از عوامل مهم بسط بی حجابی است امری که با برخی ساختارهای اجتماعی که ساختار فاصله اندازی بین فرزندان و خانواده و در نتیجه تضعیف نظارت های خانوادگی است تسهیل و حمایت می شود. از طرفی نگاه سیاسی صرف به حجاب سبب شده است کارکردهای فرهنگی و ثمرات فردی و اجتماعی حجاب در لابه لای جدال سیاست گم شود و نسل منتقد، امروز به جای نگرستن عمیق به کاربرد حجاب در سعادت خویش و رشد اجتماع، از آن به عنوان حربه ای جهت نقد سیاسی نگاه مخالف استفاده کند. سلطه بیرونی استعمار و غربزدگی داخلی نیز از عوامل کلان موثر بر بی حجابی است. به طور کلی می توان گفت نهاد حاکمیت در مدیریت

۱. حاتمی نیا، زن در حصار جاهلیت مدرن، ص ۸

ریشه ها و عوامل کلان و نهاد خانواده در مدیریت ریشه و عوامل خرد و نهاد آموزشی (آموزش و پرورش و آموزش عالی) به عنوان نهاد واسطه ای میان این دو، تاثیر مهمی بر مقوله بی حجابی دارند. با اصلاح ساختارهای ریشه ای این نهادها ثمرات فردی در جهت حفظ عزت و جان و عرض افراد جامعه گردد و از طرف دیگر با تحکیم بنیان خانواده به عنوان مقدس ترین و اثر بخش ترین بنیان اجتماعی در پیشبرد اهداف جامعه همچون اهداف فرهنگی، اقتصادی و ... در پی خواهد داشت. پژوهش حاضر به صورتی کلی و مختصر ریشه ها و عوامل خرد و کلان را در جامعه امروز بیان نمود اما مولفه های بیان شده در هر یک از این ریشه ها می توانند به عنوان موضوعی از تحقیقات عمیق علمی و تخصصی را به خود اختصاص دهند.

منابع

قرآن

نهج البلاغه

منابع فارسی

سلیمی، علی، داودی، محمد، صدیق اورعی، غلامرضا، جامعه شناسی کج روی، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ه.ش

رجبی، عباس، حجاب و نقش آن در سلامت روان، انتشارات موسسه آموزش و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ پنجم، ۱۳۸۸ ه.ش

مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، قم: انتشارات صدرا، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ه.ش

منابع عربی

احسانبخش، صادق، آثار الصادقین، ابراهیم خرمی، به نقل از کتاب چرا حجاب، تهران: ستاد برگزاری نماز جمعه، چاپ اول، بی تا

کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ترجمه: محمد آخوندی، علی اکبر غفاری، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ه.ق

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، ترجمه: محمد باقر موسوی همدانی، تهران: انتشارات

گنجینه، چاپ پنجم، ۱۴۰۳ ه.ق

مقالات

حسینی، سید محمد ابراهیم، « پیامدهای فرهنگی - اجتماعی پدیده‌ی بدحجابی»، نشریه پیام زن، شماره ۲۳۴، ۱۳۹۰ ه.ش

حاتمی نیا، فزه، «زن در حصار جاهلیت مدرن»، ماهنامه پیام زن، شماره ۹، ۱۳۹۳ ه.ش

رستم‌نژاد، مهدی "پدیده بدحجابی و ریشه‌های آن". پژوهش نامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۵، ۱۳۸۹ ه.ش

رضائی، مهدی، پرتوی، لطیف، محمدپور، احمد، «مدرنیزاسیون، خانواده و تجربه گذار جمعیت شناختی در کردستان»، نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، شماره ۱۶، ۱۳۹۲ ه.ش

شرف الدین، حسین، «ریشه‌یابی جامعه‌شناختی بی‌حجابی»، حوزه‌ها و سرفصل‌های مطالعاتی فقه حجاب، شماره ۵۲-۵۱، ۱۳۸۵ ه.ش

صفاوردی، سوسن، «بازنمایی حجاب زن مسلمان در رسانه‌های غربی (جنبه‌های حقوقی و سیاسی)» نشریه مطالعات راهبردی زنان، شماره ۴۸، ۱۳۸۹ ه.ش

عابدیان، ام‌البنین، «بررسی ریشه‌های بدحجابی در جامعه ما و ارائه راهکارها»، نشریه آفاق علوم اسلامی، شماره ۵۶، ۱۴۰۰ ه.ش

عبدالمنافی، سعید، سلیمانی، مریم، «مطالعه عوامل موثر بر آگاهی از مد و مصرف حجاب»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۲، ۱۳۹۹ ه.ش

علوی، سیده مرضیه، «بررسی تطبیقی پوشش زنان در قرآن»، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، شماره ۱۳۲، ۱۳۹۸ ه.ش

ماهینی، انسیه، «فرهنگ عفاف؛ آسیب‌ها و راهکارها»، پژوهشنامه اخلاق، شماره ۱۰، ۱۳۸۹ ه.ش
محمدی سیف، معصومه، «فرهنگ پوشش در رسانه‌ی ملی را پاس بداریم» شماره ۱۳۹۲.۲۶۳ ه.ش
محسنی تبریزی، علیرضا، و سیدان، فریبا، "منشا اجتماعی بیماری افسردگی زنان. زن در توسعه و سیاست"، پژوهش زنان، شماره ۲، ۱۳۸۳ ه.ش

مختاریانپور، مجید، گنجعلی، اسدالله، «نهادی سازی عفاف و حجاب در جامعه؛ رویکرد فرایند»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، شماره ۲، ۱۳۹۰ ه.ش